

ПРИСЯЖНІ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

JURORS IN THE CRIMINAL PROCEDURE SYSTEM IN UKRAINE

Єрмак В.П., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Катурга В.В., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У даній статті з'ясовано роль інституту присяжних при реалізації принципу народовладдя у кримінальному провадженні в Україні. Досліджено питання участі суду присяжних у сфері кримінального провадження. Проаналізовано чинне законодавство України, зокрема Кримінальний процесуальний кодекс у частині застосування інституту присяжних під час розгляду кримінальних справ. У статті визначено критерії та порядок відбору присяжних відповідно до законодавчих положень. Висвітлено випадки, коли застосування суду присяжних у вітчизняній судовій системі у сфері кримінального провадження виявляється можливим. Проаналізовано вітчизняну наукову доктрину в контексті участі присяжних щодо винесення рішень у кримінальному провадженні. Виявлено недоліки нормативної регламентації інституту суду присяжних в українському законодавстві. Проведено аналіз дослідження від травня 2019 року, проведеного Центром демократії та верховенства права, USAID та Українським центром суспільних даних щодо питання залучення інституту присяжних в Україні під час розгляду кримінальних справ за 2017–2018 роки. Розглянуто міжнародну практику діяльності ролі присяжних у кримінальному процесі. Визначено приблизний обсяг прав суду присяжних у зарубіжних країнах та проаналізовано відмінності від обсягу прав, яким наділяються присяжні вітчизняним законодавством. Вказано на колізії у чинному законодавстві, зокрема щодо випадку змінення кваліфікації обвинувачення і подальшої ролі обраних присяжних. З'ясовано чинники, якими обумовлюється запровадження інституту суду присяжних у національну судову систему. Було запропоновано зміни і доповнення до процесуальної ролі присяжних у кримінальному провадженні. З'ясовано перспективи інституту суду присяжних при врахуванні досвіду іноземних держав стати важелем української демократії та розширити довіру громадян до національної судової системи.

Ключові слова: правосуддя, судова система, суд присяжних, народна демократія, громадянське суспільство, кримінальне провадження, процесуальна роль, континентальна система права, шеффени.

This article clarifies the role of the jury in the implementation of the principle of democracy in criminal proceedings in Ukraine. The issue of jury participation in the field of criminal proceedings has been studied. The current legislation of Ukraine is analyzed, in particular the Criminal Procedure Code regarding the use of the institute of jurors in criminal cases. The article defines the criteria and procedure for selecting jurors in accordance with the law. The cases when the use of a jury trial in the domestic judicial system in the field of criminal proceedings is possible are highlighted. The domestic scientific doctrine in the context of the participation of jurors in decision-making in criminal proceedings is analyzed. The shortcomings of the normative regulation of the institute of jury trial in the Ukrainian legislation are revealed. An analysis of a May 2019 study conducted by the Center for Democracy and the Rule of Law, USAID and the Ukrainian Center for Public Data on the involvement of a jury in Ukraine in criminal cases for 2017–2018. The international practice of the role of jurors in criminal proceedings is considered. The approximate scope of jurors' rights in foreign countries is determined and the differences from the scope of rights granted to jurors by domestic law are analyzed. Conflicts in the current legislation are pointed out, in particular regarding the case of change of the qualification of the prosecution and the further role of the elected jurors. The factors that determine the introduction of the institution of a jury trial in the national judicial system have been clarified. Changes and additions to the procedural role of jurors in criminal proceedings were proposed. The prospects of the institute of jury trials have been clarified, taking into account the experience of foreign states to become a lever of Ukrainian democracy and increase citizens' trust in the national judicial system.

Key words: justice, judicial system, jury trial, people's democracy, civil society, criminal proceedings, procedural role, continental legal system, sheffen.

Вступ. У сучасній правовій державі неможливо ефективно захищати права та законні інтереси громадян без чіткої організації та дієвого функціонування судової влади. З проголошення незалежності України у різних сферах діяльності суспільства відбувалися значні зміни, які стали обумовленням проведення судової реформи. Впровадження суду присяжних стало одним із найважливіших напрямків реформування.

Актуальність. Конституція України у статті 5 проголошує, що Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Прийняття у 2012 р. Верховною Радою України нового Кримінального процесуального кодексу України обумовило створення ефективної системи захисту основних прав, свобод і законних інтересів людини та подолання проблем, що існують у сфері кримінального судочинства. З метою подальшого розвитку демократії, прозорості та недопущення репресій у цій системі важливу роль відводиться суду присяжних [2].

Стан опрацювання проблематики. На даному етапі інститут суду присяжних проходить активну стадію розвитку і тому він виступає предметом досліджень як серед українських науковців, так і у зарубіжних вчених.

Дане питання у своїх працях розглядали такі науковці, як Бандурович А. В., Демичев А. А., Гуценко К. Ф., Єрмолаєв В. М., Русанов І. О., Яновська О. Г. та ін.

Метою статті є з'ясування ролі інституту присяжних у реалізації ідеї народовладдя у кримінальному провадженні в Україні.

Завдання: 1) розглянути стан законодавчого закріплення інституту присяжних, порядок їх відбору; 2) визначити місце суду присяжних у системі кримінального судочинства; 3) проаналізувати статистику розгляду справ за участі суду присяжних.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3].

Частиною 2 статті 383 КПК України визначено, що суд присяжних утворюється тільки при місцевому загальному суді першої інстанції. У ч. 3 цієї ж норми зазначається, що всі питання, пов'язані із судовим розглядом, крім питання,

передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК України (обрання, скасування або заміна запобіжного заходу), судді й присяжні вирішують спільно. Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції за участю присяжних здійснюється лише щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, і тільки за клопотанням обвинуваченого. Суддівство в такому випадку здійснюють два судді та три присяжні. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд [2].

Цілями інституту суду присяжних є підвищення рівня довіри народу до суду, забезпечення неупередженого та справедливого розгляду і вирішення справ за участі народу. Також інститут присяжних має потенціал для подолання кризи правосуддя.

Саме тому інститут присяжних є одним із тих, що безпосередньо спрямований на втілення принципу безпосередності участі народу у здійсненні правосуддя.

Водночас, попри чітко визначене місце суду присяжних у кримінальному провадженні, цей інститут має низку недоліків. Зокрема, Логвиненко А. О. зазначає, що інститут суду присяжних у кримінальному судочинстві України в сучасному форматі не має чіткого регламентування та є формальним, а його нормативне закріплення лише створює ілюзію розвинутого механізму функціонування [4, ст. 179]. Про недосконалість українського суду присяжних як суб'єкта кримінального судочинства зазначається і в роботі Тертишника В. М. та Солнишкіної Н. С., які не згодні з тим, що у складі суду присяжних можуть брати участь і юридично неосвічені люди [5, ст. 223].

Визначення присяжних для судового розгляду здійснюється автоматизованою системою документообігу суду. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних (ч. 1 ст. 385 КПК України) [2]. Наступним етапом є відбір присяжних у суді, який здійснюється після відкриття судового засідання.

Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Підстави для відводу/самовідводу присяжного визначені ст. 75, 76 КПК України.

У такому ж порядку обираються двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

Після закінчення відбору присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим, після чого кожен присяжний приводиться до присяги [2].

Із вищевикладеного можемо зробити висновок, що законодавство детально регламентує порядок залучення, відбору присяжних. Проте, існують ситуації не врегульовані законом щодо розгляду справи судом присяжних. Яскравим прикладом може бути зміна обвинувачення прокурором, коли стаття Закону України про кримінальну відповідальність, на яку змінено обвинувачення не передбачає такого покарання як довічного позбавлення волі. Наразі такі ситуації не отримали врегулювання на рівні закону. Однак, в такому випадку варто звернути увагу на принцип незмінності складу суду, відповідно

до якого судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів [6].

Звертаючись до зарубіжного досвіду діяльності суду присяжних, слід указати на те, що навіть у континентальній (європейській) системі права суд присяжних у кримінальному провадженні має більше процесуальних прав, ніж аналогічний інститут в Україні. У своїх дослідженнях В. В. Колох, провів ґрунтовну роботу з порівняння правових систем інститутів присяжних Європи та Америки. Зокрема зазначається, що у Франції підлягають розгляду судом присяжних справи про злочини покарання за які передбачено у вигляді позбавлення волі більш ніж на п'ять років. Важливою умовою здійснення судом присяжних правосуддя є дотримання принципу прийняття рішення відповідно до внутрішнього переконання. Цей принцип зводиться до того, що присяжні повинні самостійно сформулювати власну позицію стосовно конкретного кримінального провадження та обвинуваченої (підсудної) особи, керуючись власною правосвідомістю. У Німеччині шеффени (присяжні) під час розгляду справи мають такі ж права, що і професійні судя. Це обумовлюється тим, що шеффени нарівні з суддями досліджують представлені сторонами докази, ставлять запитання учасникам провадження тощо [7, ст. 136].

Аналізуючи функціонування суду присяжних в Україні, не можливо залишити поза увагою судову практику.

У травні 2019 року USAID, Центр демократії та верховенства права та Український центр суспільних даних представили статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних та цивільних справ за участю присяжних за 2017–2018 рр. [8].

Для аналізу участі суду присяжних у кримінальному провадженні було виділено близько 3350 справ, з них 415 справ, у яких всі документи були заборонені до оприлюднення.

Загалом було виділено 482 кінцевих рішення у першій інстанції, які стосувалися 598 осіб. Серед яких 560 отримали обвинувальні вироки, з них 95 за участі присяжних; 38 – виправдувальні, із них – 5 за участі присяжних.

Таким чином, щодо кримінальних проваджень не було виявлено значного відсотку виправдувальних вироків, які були б ухвалені за участю присяжних. Більше того, за участі суду присяжних відсоток виправдовувальних вироків є навіть трохи меншим ніж за його відсутності (5 % проти 6,6 %). Такий низький відсоток може бути свідченням неефективності моделі участі присяжних у розгляді кримінальних проваджень.

У переважній більшості кримінальних проваджень, де потенційно міг бути залучений суд присяжних, розгляд справи здійснювався колегією суддів без участі присяжних. Розгляд справи за участі суду присяжних здійснювався лише щодо кожного сьомого обвинуваченого. Це, серед іншого, може свідчити про те, що обвинувачені рідко користуються своїм правом на суд присяжних, оскільки у кримінальних справах він призначається саама за клопотанням обвинуваченого.

Водночас, навіть у тих кримінальних провадженнях, де присяжні брали участь, дослідники не зафіксували їхньої активної участі у судовому розгляді. При аналізі не було виявлено жодної окремої думки присяжного, що у свою чергу свідчить про те, що присяжні повністю погоджуються із рішеннями, проекти яких готуються професійними суддями.

Висновок. Отже, залучення суду присяжних до розгляду кримінальних проваджень є однією із гарантій народовладдя, як принципу, закріпленого Конституцією України.

Відсоток розглянутих кримінальних справ судом присяжних залишається невисоким. Це може пояснюватися тим, що інститут судового розгляду кримінальних проваджень судом присяжних є відносно новим. До того ж, кримінальних проваджень, в рамках яких особа обвину-

вачується у вчиненні злочину, який передбачає покарання у вигляді довічного позбавлення волі небагато.

Таким чином бачимо, що інститут суду присяжних в Україні лише стає на шлях свого зміцнення у вітчизняній судовій системі. В той час як інші держави надають йому більш повну регламентацію та широко застосову-

ють у своїх правових системах та здійсненні правосуддя, в Україні він лише набирає обертів. Однак, доклавши зусиль та беручи до уваги досвід зарубіжних держав, український суд присяжних має всі перспективи стати одним з найвагоміших важелів українського демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 17.02.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI *Голос України* 2012. № 90–91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.02.2022).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 *Офіційний вісник України* 1998. № 13, стор. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.02.2022).
4. Логвиненко А. О. Суд присяжних в Україні: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 177–181.
5. Тертишник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221–224.
6. Дричик Б. В. Теоретично-прикладний аспект розгляду кримінальних справ судом присяжних. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий онлайн-журнал «Логос»* 2020. № 15.
7. Шулъга А. О. Народовладдя у кримінальному судочинстві України в контексті діяльності суду присяжних. *Правовий часопис Донбасу* 2019. № 3.
8. Статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних та цивільних справ за участі присяжних 2017–2018 / Український центр суспільних даних. 2019 URL: <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/jurors-20-05-2019.pdf>